

**MERKITYKSIÄ MUSIIKKIKUPLASTA:
MUSIIKILLISET REPRESENTAATIOIT DON ROSAN
AKU ANKKA -SARJAKUVASSA SAMMON SALAISUUS**

Katariina Henttonen
Kandidaatintutkielma
Musiikkitiede
Musiikin, taiteen ja
kulttuurintutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto

Kevät 2021

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Katariina Henttonen	
Työn nimi Merkityksiä musiikkikuplasta: Musiikilliset representaatiot Don Rosan Aku Ankka -sarjakuvassa Sammon salaisuus	
Oppiaine Musiikkitiede	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2021	Sivumäärä 28
<p>Tiivistelmä</p> <p>Kandidaatintutkielmassani tutkin musiikillisia representaatioita eli musiikin edustumia Don Rosan Aku Ankka -sarjakuvassa <i>Sammon salaisuus</i>. Tutkielma pyrkii vastaamaan tutkimuskysymyksiin: millaisia representaatiota musiikilla on <i>Sammon salaisuus</i> -sarjakuvassa, mitä ne voivat symboloida ja millaisiin kulttuurillisiin merkityksiin ne voidaan liittää sekä millaisia intermediaalisuuden muotoja musiikilliset viittaukset sarjakuvassa noudattavat. Tutkimuksessa määritellään aiheen kannalta keskeiset käsitteet representaatio, partituuri, intermediaalisuus, media sekä semiotiikka.</p> <p>Tutkielma on empiirinen ja laadullinen tutkimus, jossa on tulkinnallinen tutkimusote. Tutkimuksen keskeisimpänä teoreettisena taustana ovat intermediaalisuustutkimus painottuen musiikin ja kirjallisuuden suhteeseen sekä sarjakuvatutkimus. Aineistona toimivat valikoidut sarjakuvaruudut Don Rosan <i>Sammon salaisuus</i> -teoksesta. Kolmesta määristystä sarjakuvaruutuesimerkikistä koostuvaa aineistoa analysoidaan intermediaalisuustutkimuksen kautta ja esitetään tulkintoja siitä, mihin intermediaalisuuden muotoihin ne voisivat viitata. Analyysissä tukeudutaan myös sarjakuva-analyysimalliin ja sarjakuvan ikoniteoriaan. Niistä aineiston osista, joissa musiikillinen representaatio on partituurinkatkelma, esitetään kulttuurillisia ja symbolisia tulkintoja musiikinhistoriallisiin ja kulttuurihistoriallisiin tutkimuksiin peilaten.</p> <p>Aineiston tutkimuksen perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että sarjakuvassa esiintyviä musiikillisia representaatioita on mahdollista tutkia valitusta näkökulmasta ja ne voidaan onnistuneesti sijoittaa intermediaaliseen kontekstiin viittauksiksi. Hedelmällisimpiä lienevät kulttuurillisen ja symbolisen tarkastelun tulokset, jotka eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä, vaan tulkinnanvaraisia ja tulkitsijasta sekä tämän subjektiivisesta näkemyksestä sekä kulttuurisesta kontekstista riippuvaisia. Aineistoa kannattanee tutkia jatkossa laajemmin muista tutkimustraditioista ja näkökulmista, kuten musiikkisemiotiikan tai feministisen kulttuurintutkimuksen kautta.</p> <p>Asiasanat intermediaalisuus, sarjakuva, musiikki, populaarikulttuuri</p>	

Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto

Muita tietoja

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	INTERMEDIAALISUUDEN JA SARJAKUVAN TEORIA.....	5
	2.2 Intermediaalisuustutkimus musiikin ja kirjallisuuden näkökulmasta	5
	2.1 Sarjakuvatutkimus: sarjakuva median ja taiteena.....	8
3	MENETELMÄT	11
4	TAIKAKALUSTA KANSALLISIDENTITEETIIN: SARJAKUVA-AINEISTON ANALYYSI.....	13
	4.1 Ankat ja alkusoitto Kalevalaan (KUVA 1a ja 1b).....	15
	4.2 Pohjan noita Louhi ja monitulkintaiset Valkyyriat (KUVA 2)	18
	4.3 Kovan onnen "kannelpiipari" ja teoksen sisäinen referenssi (KUVA 3) ...	20
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	22
	LÄHTEET	26

1 JOHDANTO

Taide on ihmisyyden ja ihmisten tekemien tekojen peili. Intermediaalisuustutkija, joka viittaa eri taidemuotoihin medioina, voisi kenties sanoa vastaavasti, että media on ihmisyyden ja ihmisten tekemien tekojen peili. Tutkimalla taidetta sekä mediaa – tai taidetta medianä ja eri medioiden välisiä suhteita voidaan syventyä tutkimaan ihmisten ajatuksia, käyttäytymistä ja sitä, mitä ihmiset ovat minäkin aikakausina tehneet ja mikä on ollut heille tärkeää.

”Näen taiteen peilinä, jonka ihminen kohottaa eteensä vahvistaakseen omasta olemassaolostaan ymmärtämänsä totuuden. Taide kertoo, millaista on tai on ollut olla ihminen.” (Lång 2017)

Medialla voidaan semioottisessa kontekstissa tarkoittaa välinettä, jonka avulla viestitään (Chandler & Munday 2011). Taiteen ja median muodot ovat jatkuvassa muutoksessa ja vuorovaikutuksessa paitsi niitä luovien ihmisten, myös toistensa kanssa (Elleström 2010, 11-12). Taiteiden ja medioiden välinen vuorovaikutus luo uusia poikkitaiteellisia ja kulttuurialkuvia ilmiöitä, jotka rikastuttavat ja uudistavat media- ja kulttuurikentää entisestään ja joiden tutkiminen voi tuoda aivan uudenlaisia näkökulmia taiteen sekä myös ihmisyyden käsittämiseen.

Joskus mitä epätyypillisimmät kumppanit muodostavat mitä kiinnostavimman liiton. Tällainen liitto on syntynyt Don Rosan Kalevala-aiheisessa Aku Ankka -seikkailussa *Sammon salaisuus (Quest for Kalevala)*, jossa sarjakuvaruutujen puhekupliin – vai pitäisikö sanoa musiikkikupliin – on sijoitettu katkelmia partituureista, eli moniäänisen sävellyksen nuottien graafisesta yhteisesityksestä (TTP: partituuri). Juuri nämä musiikkikuplat tekivät minuun syvän vaikutuksen ja toimivat ensikimmokkeinani, kun ryhdyin tutkimaan musiikin ja sarjakuvan liittoa.

Sarjakuva voidaan nähdä sekä taiteena että ilmaisuvälineenä (McCloud 1994, 6). Sen taiteellista ja kulttuurista merkitystä ei ole tunnustettu kovinkaan pitkään ja se määritellään lähes poikkeuksetta populaarikulttuuriksi. Sarjakuvia on julkaistu 1800-luvulta saakka, mutta ne ovat silti verrattain tuore taiteen ja median muoto. Populaarikulttuurina sarjakuvan arvostus lienee ollut pitkään lähinnä nuorison viihde- ja kulutustuotteena (Babic 2013, 11). Sarjakuvatutkimus tunnustetaan omana tutkimustraditionaan, mutta musiikkitieteellisestä näkövinkkelistä sarjakuvia ei liene juuri tutkittu, vaikka olisi kenties syytä. Kuitenkin musiikkiaiheisia sarjakuvia löytyy runsaasti black metal -yhtyettä esittelevästä *Belzebubs* -sarjakuvasta muusikkosarjakuvaan *Ornette Birks Makkonen* – puhumattakaan musiikin esiintymisestä sarjakuvissa ylipäätään jonkinlaisessa roolissa, esimerkiksi muusikkohahmoina tai yksinkertaisina kuvallisina tai tekstuaalisina viittauksina musiikkiin. Harvemmin musiikkiin viitataan kuitenkaan esimerkiksi oikeaoppisena nuottikuvana. Löydettyäni Muusikkojen liiton lehdestä Lauri Toivion kirjoittaman juttusarjan Muusikko sarjakuvissa sekä Laura Myllykosken Tampereen yliopistossa vuonna 2017 tekemän pro gradu -tutkielman *Sarjakuva, joka soi – Intermediaalisuus sarjakuvassa, esimerkkinä Pauli Kallion ja Ville Pirisen Ornette Birks Makkonen -sarjakuva*, totesin, että aihe vaatii lisätutkimusta nimenomaan musiikkitieteellisestä näkökulmasta ja nuottipartituuria tutkien. Sekä Myllykoski että Toivio tarkastelevat musiikkia pitkälti populaarikulttuurin tai muusikkouden kautta. Vaikka Myllykoski käykin läpi aspekteja musiikin ja sarjakuvan intermediaalisesta suhteesta kokonaisvaltaisemmin, tutkittavan sarjakuvan päähahmon muusikkous on kuitenkin tutkielmassa keskeisessä roolissa. Toivion koko juttusarja taas pohjautuu nimenomaan muusikkouteen sarjakuvissa, muttei ansioistaan huolimatta ole vertaisarvioitu akateeminen tutkimus. Don Rosan *Sammon salaisuutta* väitöskirjassaan tutkinut kirjallisuuden tohtori Katja Kontturi (2014) sivuaa tutkimuksessaan myös sarjakuvan musiikillisia viittauksia, mutta melko niukasti, eikä musiikkitieteellisestä näkökulmasta. Koska Don Rosalla on oletettavasti ollut syytä tehdä epätyypillinen ratkaisu lisätä sarjakuvaansa fragmentteja partituurista, on asiaa syytä tutkia myös musiikkitieteen näkökulmasta.

Taidemusiikki nähdään pitkälti korkeakulttuurina, eikä sitä näy sarjakuvakontekstissa kovin runsaasti. Taidemusiikki on jotain muuta kuin populaarimusiikkia tai kansanmusiikkia ja usein, kun puhutaan taidemusiikista, viitataan klassiseen musiikkiin tai ”vakavaan” musiikkiin viihteellisen populaarimusiikin vastakohtana (YSA 2021: taidemusiikki). Sarjakuvan ja taidemusiikin liitto rikkoo populaari- ja korkeakulttuurin keinoitekoisesti määriteltyjä rajoja ja on siksi ilmiönä erityisen kiinnostava. Se luo poikkitaiteellisuutta ja moninaistaa taiteen kirjoa. Taidemusiikin sijoittelu sarjakuvakontekstiin voi olla hyvinkin hedelmällistä myös sikäli, että sarjakuvan kohderyhmänä ovat usein lapset ja nuoret. Kun taidemusiikin nuottikatkelma on sijoitettu populaariin kontekstiin, kuten Don Rosan *Sammon salaisuus* -sarjakuvassa on juuri tehty, se voi tavoittaa sellaisiakin, jotka eivät välttämättä muuten siihen tarttuisi.

Tarkastelen tutkielmassani musiikin representaatioita *Sammon salaisuuden* määräytyissä sarjakuvaruutuesimerkeissä. Analysoin niissä esiintyviä viittauksia musiikkiin teoreettisen pohjan ja analyysimetodien avulla sekä tarkastelen niistä kumpuavaa symboliikkaa osana sarjakuvan narratiivia. Esitän myös erilaisia kulttuurillisia tulkintamahdollisuuksia musiikillisten representaatioiden merkitykselle. Tässä keskityn erityisesti partituurikatkelmien tutkimiseen symbolisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta.

Johdannon lopuksi määritellään vielä joitakin työn kannalta keskeisiä käsitteitä, mikäli niitä ei ole aiemmin määritelty. Representaatiolla tarkoitetaan välikappaletta, joka esittää tai välittää toistoja jostain itseään alkuperäisemmästä eli edustaa sitä. Sillä voidaan kontekstista riippuen tarkoittaa myös käsitteitä edustaminen, esittäminen tai esitys. Representaatio viittaa taiteentutkimuksen kontekstissa paitsi konkreettisiin esityksiin, kuten maalauksiin, elokuvaan tai kielellisiin esityksiin, mutta myös taideteoksen representaatioon vastaanottajan

mielessä. (TTP 2020) Tässä yhteydessä tarkoitan *musiikillisella representaatiolla* musiikin edustumaa sarjakuvassa.

Kahden eri median, tässä tapauksessa musiikin ja sarjakuvan välistä suhdetta ja toisen esiintymistä toisessa kontekstissa tarkastellessa käytetään käsitettä *intermediaalisuus* (Rippl 2015, 1). Intermediaalisuudella tarkoitetaan medioiden välisiä suhteita ja sen avulla voidaan pureutua ilmiöihin, joita voidaan tarkastella useassa mediassa tai taiteen muodossa. (Wolf 2010, 460) Musiikin ja sarjakuvan intermediaalisesta suhteesta löytyy huomattavan vähän aiempaa tutkimusta. Musiikin eri muotojen ja kirjallisuuden muiden lajien, kuten runon ja proosan suhdetta ja niiden välistä intermediaalisuutta – on tutkittu. Erityisesti musiikin ja runouden suhdetta on pidetty ainutlaatuisena ja musiikin ja kirjallisuuden välinen tutkimus on saanut kokonaan oman typologiansa (Rippl 2015, 1; Wolf 2010, 460). Spesifisti musiikin ja sarjakuvan liiton tutkimus on jäänyt vähäiseksi. Useimmiten musiikkia sivutaan jollain tapaa sarjakuvatutkimuksessa, mutta ei niinkään musiikki edellä, vaan ennemminkin musiikki osana jotain suurempaa tyyppittelyä siitä, mitä kaikkia ilmiöitä sarjakuva voi pitää sisällään.

Semiotiikalla tarkoitetaan tässä yhteydessä yleistä teoriaa merkeistä, eli merkkioppia sekä näkökulmaa, jossa kiinnitetään huomiota tutkittavassa ilmiössä vaikuttaviin merkkeihin, niiden prosesseihin tai -järjestelmiin (TTP 2021: Semiotiikka). Tässä työssä lähestymistapa on eräällä tapaa semioottinen, mutta aineistoa ei tarkastella mihinkään suoraan semioottiseen tutkimustraditioon kiinnittyen. Sen sijaan käytän eri analyysityökaluja, jotka pohjaavat intermediaalisuustutkimukseen sekä sarjakuvatutkimukseen, mutta joista löytyy semioottisia piirteitä.

2 INTERMEDIAALISUUDEN JA SARJAKUVAN TEORIA

Tämän tutkielman teoreettinen tausta pohjautuu pitkälti intermediaalisuustutkimukselle, johon sovelletaan musiikin ja kirjallisuuden suhteeseen päteviä intermediaalisia lainalaisuuksia ja teoreettisia määritelmiä, koska musiikin ja sarjakuvan intermediaalisella suhteella ei ole omaa tutkimustraditiotaan. Analyysi pohjautuu myös sarjakuvatutkimuksen tutkimustraditioon ja sen menetelmiin. Sarjakuva-aineiston musiikillisia representaatioita analysoidaan myös kulttuurillisesta näkökulmasta musiikinhistorialliseen ja kulttuurihistorian tutkimukseen peilaten. Sekä intermediaalisuustutkimus että sarjakuvatutkimus voidaan linkittää semiotiikkaan, jota kuitenkin sivutaan tutkimuksessa vain vähän.

2.2 Intermediaalisuustutkimus musiikin ja kirjallisuuden näkökulmasta

Kahden eri median – tässä tapauksessa musiikin ja sarjakuvan – välistä suhdetta ja niissä esiintyviä ilmiöitä tarkastellessa käytetään käsitettä intermediaalisuus, joka toimii kattokäsitteenä useammalle ilmiöön liittyvälle spesifimmälle termille ja nimenomaan kirjallisuuden sekä musiikin liittoa tarkastellessa aivan omille käsitteilleen. Pohjaoletuksena sille, että sarjakuvaa, musiikkia ja niiden välistä suhdetta sekä niissä esiintyviä ilmiöitä voidaan tarkastella intermediaalisesta näkökulmasta, täytyynee pitää sitä, että sarjakuva ja musiikki ovat omia medioitaan.

Intermediaalisutta ei voi kuitenkaan määritellä määrittelemättä mediaa. Median semioottinen määritelmä viittaa mediaan viestintävälineenä, mutta tässä kontekstissa se vaatii täydennystä. Filosofi Marshall McLuhanin mukaan media voi olla ihmisyyden jatke ja hän määrittelee medioiksi esim. valokuvien, sarjakuvan ja television lisäksi myös rahan, pyörät ja kirveet. (Elleström 2010, 11-13) Media on siis jonkinlainen väline tai työkalu, jolla ihminen ilmaisee itseään tai on vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Mediaan voidaan viitata kanavana ja siihen liittyvät aina modaliteetit, joilla tarkoitetaan erilaisia tapoja, joilla media esiintyy (Elleström 2010, 16).

Mediat ovat myös keskenään aina vuorovaikutuksessa ja keskenään sekä samanlaiset että toisistaan eroavat. Ei ole olemassa mediaa ilman toista, eikä mediaa, joka ei olisi yhteydessä toisiin medioihin. Medioita ei myöskään ole syytä tarkastella yksilöinä, jotka ovat yhdessä tai eroavat, vaan ennemmin jatkuvassa suhteessa olevina ilmiöinä. (Elleström 2010, 11-12; Rippl 2015) Media on siis aina jo olemassa ollessaan väistämättä suhteessa muihin medioihin. Täten intermediaalisuus on monitahoinen, jatkuvasti muuttuva sekä aina median kanssa rinnakkain elävä ja uudistuva ilmiö, joka vaatii aina kontekstin.

Intermediaalisuus on verrattain nuori tutkimuksen ala. Rippl (2015) havainnollistaa, että intermediaalisuuden tutkimus on ollut kasvava tieteenala 1980-luvulta lähtien. Intermediaalisuudella tarkoitetaan nimenomaan medioiden välisiä suhteita ja sen avulla voidaan pureutua ilmiöihin, joita voidaan tarkastella useassa mediassa tai taiteen muodossa. *Inter* toimii medioiden välissä ikään kuin siltana yhdistäen ne toisiinsa ja saaden ne keskustelemaan keskenään, ehkä jopa samalla kielellä. (Wolf 2007, 2; Elleström 2010, 11-12)

Wolf (2015, 460-462) lähestyy musiikin ja kirjallisuuden välistä intermediaalisuutta kahden pääsuuntauksen kautta: suppeana intermediaalisuuden käsitteenäkin

pidetyn teoksen sisäisiä viittauksia (*intracompositional*) tutkivan suuntauksen sekä laajemman, monitaiteisemman ja -tieteisemmän katsantokannan intermediaalisuuteen, eli teoksen ulkoisia viittauksia (*extracompositional*) tutkivan suuntauksen (Wolf 2015, 460-462 viitaten Scher 1968, 1970 ja 1984). Musiikin ja kirjallisuuden välistä suhdetta tarkasteltaessa aiheesta yleisimmin käytetty typologia on teoksen sisäisiä viittauksia tutkiva Scherin kolmijako, jonka avulla voidaan tarkastella musiikkia kirjallisuudessa, musiikkia ja kirjallisuutta yhdenvertaisina, sekä kirjallisuutta musiikissa. Intermediaalisuuden suppeampaa muotoa käytettäessä voidaan viitata myös *monimediaisuuteen*, jossa semioottisten piirteiden katsotaan kuuluvan useampaan kuin yhteen median muotoon. (Wolf 2015, 459-460, 468)

Tarkasteltaessa musiikillisia viittauksia sarjakuvan sisällä sarjakuva toimii ikään kuin isäntämediaana tapahtuvalle intermediaaliselle vuorovaikutukselle. Keskityn siksi Scherin kolmijaosta erityisesti musiikkiin kirjallisuudessa eli *teoksen sisäinen referenssiin*, jossa viittaukset toiseen mediaan löytyvät tekstistä itsestään ja ne tuodaan ilmi kyseessä olevalle medialle tyypillisin keinoin, esimerkiksi musiikin tuottamaa akustista ilmiötä voidaan imitoida sanoin tai luoda tekstiin graafinen musiikillinen illuusio tematisoimalla se sanallisesti (Wolf 2015, 460, 463). Teoksen ulkoisia viittauksia (*extracompositional*) voivat olla *intermediaalinen transpositio*, jolla tarkoitetaan medianvaihtoa lähdemediasta kohdemediaan, jolloin media esiintyy toisessa itsenäisenä, riippumattomana osana omine semioottisine piirteineen sekä *transmediaalisuus*, jolloin enemmän kuin yhdessä mediassa kerrallaan esiintyy piirteitä, jotka eivät sitoudu mihinkään tiettyyn mediaan. (Wolf 2015, 461-462, 468)

Vaikka kirjallisuuden muodoista runouden liitto musiikin kanssa on kaikkein luontevin runouden luontaisen rytmien ansiosta, muut kirjallisuuden lajit voivat solmia suhteita musiikkiin esimerkiksi imitoiden erilaisten musiikkigenrejen tyyliä ja muotokieltä (Rippl 2015). Kirjallisuudesta voidaan myös löytää esimerkiksi musiikin akustisia ulottuvuuksia, jolloin teksti on kirjallisuudelle tyypillisin keinoin saatu

muistuttamaan musiikillista ääntä. Yksi keino on myös verbaalisten kuvioiden, kuten teemavariaatioiden muodostaminen tekstiin, jotta ne muistuttaisivat sävellyksiä. Tällaiset viittaukset, joissa on käytetty vain viittaavan median – tässä tapauksessa kirjallisuuden – keinoja, ovat teoksen sisäisiä intermediaalisia viittauksia. (Wolf 2015, 460, 462-463, 468) Teoksen ulkoisia viittauksia voivat olla taas esimerkiksi musiikilliset viittaukset tekstissä musiikin keinoin, esimerkiksi musiikinteoreettisesti oikea nuottikuva tai partituurikatkelma sarjakuvan puheluklassissa tai toisaalta laajemmat ilmiöt, jotka voivat esiintyä useammassa mediassa ilman, että niiden lähde on selkeästi löydettävissä, kuten narratiivisuus sekä musiikkia että kirjallisuutta koskien (Wolf 2015, 461, 468).

Ennako-oletukseni on, että sarjakuvasta löytyy sekä teoksen sisäisiä että ulkoisia intermediaalisia viittauksia. Intermediaalisuuden eri muotojen rajapinnat voivat kuitenkin olla häilyviä, eivätkä lokeroinnit ole täydellisesti toimivia. Wolf (2015, 469) toteaa, että Scherin typologia ei ole aivan aukoton ja se saattaa esimerkiksi rajatapauksissa olla jopa ongelmallinen. Typologia saattaa vaatia keinotekoisien rajojen ja lokeroitten luomista, jotta asiat saadaan luokiteltua niin, että niitä voidaan tutkia. (Wolf 2015, 469) Koska kulttuuri elää jatkuvassa muutoksessa, myös typologioita olisi syytä katsoa paitsi omasta viitekehksestään, myös siitä kontekstista, jossa teoksen tekijä ja lukija elävät laajentaen tarkasteluperspektiiviä kulttuurin ja aikakauden piirteisiin. Näihin kysymyksiin teoksen ulkoiset viittaukset vastannevat teoksen sisäisiä viittauksia monipuolisemmin.

2.1 Sarjakuvatutkimus: sarjakuva mediana ja taiteena

Sarjakuvalla on monta määritelmää, jotka sivuavat toisiaan ja esittävät sarjakuvan mediana tai taiteena hieman eri näkökulmista. Will Eisner määritteli sarjakuvan hyvin suppeasti sarjalliseksi taiteeksi. Scott McCloud (1994, 9) laajensi määritelmää ja hänen mukaansa sarjakuva on

harkitussa järjestyksessä olevia rinnakkaisia kuvallisia tai muita ilmaisuja, joiden tarkoituksena on välittää informaatiota tai saada lukijassa aikaan esteettinen vaikutelma (McCloud 1994, 9).

Jared Gardnerin (2012, xi) määritelmässä sarjakuva tuo erilaiset semanttiset eli merkityksiä luovat kuvalliset, tekstuaaliset ja symboliset järjestelmät yhteen kentälle, jolla teoksen merkitys täytyy hakea paitsi yhteistyöstä, myös kilpailusta kuvien, ruutujen sekä sarjakuvan tekijän ja lukijan kesken. Sarjakuvan merkityksellisyys muodostuu siis paitsi piirtäjän tai kirjoittajan paperille tuomasta kuvallisesta ja tekstuaalisesta informaatiosta, lukijan täytyy aktiivisesti täydentää annettua narratiivia. (Gardner 2012, xi) Tässä tutkielmassa lähdetään sarjakuvan analysoinnissa liikkelle siitä, että sarjakuva on jo lähtökohtaisesti kahden eri sääntöjä tottelevan median yhdistelmä: siinä on tekstiä ja kuvaa, jotka yhdessä tuovat lukijalle tarinan, narratiivin, erilaisia mahdollisuuksia tulkinnalle tai vähintäänkin jonkinlaisen esteettisen vaikutelman. Musiikki tuo tähän kolmannen kerroksen ja näin ollen luonee uudenlaisia tulkintamahdollisuuksia.

Sarjakuva on *monosensorinen*, eli yhteen aistiin perustuva media. Visuaalisena ilmaisun muotona se perustuu näköaistiin. Ääntä ilmaisemaan sarjakuvaan on kehitetty työkaluja, kuten puhekuplat, mutta ilmaisu sarjakuvaruutujen sisällä on yksinomaan visuaalinen ja lukija voi nähdä esitetyt asiat, mutta ei käytä muita aisteja havaitakseen niitä. Ruutujen välissä lukijan ei tarvitse käyttää mitään aisteja, vaan hänelle jää tilaa omalle täydentämiselle ja kuvittelulle. (McCloud 1993, 89, 202) Tyhjässä tilassa sarjakuvaruutujen välissä lukija saa siis ottaa kaikki aistinsa käyttöön ja voi täydentää sitä, mikä on kuvaruudussa tullut visuaalisesti annettuna, vaikka musiikin representaatiomahdollisuudet sarjakuvassa ovat rajalliset ja niiden pitää olla muunnettavissa visuaalisiksi tai tekstuaalisiksi. Musiikkiin täytyy viitata joko suoraan nuottina tai tekstinä, kuten matkimalla jotain musiikin akustista ilmiötä kirjallisesti toteutettavin keinoin (Wolf 2015, 460) tai tuomalla puhekuplan kautta lukijalle visuaalinen esitys musiikista, jonka hän voi itse täydentää.

Sarjakuvassa mielikuvia luodaan *ikonein*, eli kuvin, joita voidaan käyttää määrittelemään ajatuksia tai erilaisia filosofioita. Ikoni voi siis McCloudin (1993, 27) mukaan olla mikä tahansa kuva, jolla voidaan ilmaista henkilöä, paikkaa, asiaa tai ajatusta. Musiikkiin voidaan viitata sarjakuvassa esimerkiksi nuotti-ikonilla tai kuvaamalla soittajaa tai soitinta tai viittaamalla lauluteksteihin, jolloin viittaus kohdistuu kokonaisvaltaisen musiikillisen olemuksen sijaan lyriikkaan, eli tekstin muotoon.

3 MENETELMÄT

Tutkielma pyrkii vastaamaan tutkimuskysymyksiin: millaisia representaatiota musiikilla on *Sammon salaisuus* -sarjakuvassa, mitä ne voivat symboloida ja millaisiin kulttuurillisiin merkityksiin ne voidaan liittää sekä millaisia intermediaalisuuden muotoja musiikilliset viittaukset sarjakuvassa noudattavat.

Tutkielmas sijoittuu tutkimustraditiossa laadullisen, empiirisen tutkimuksen tutkimuskentälle ja tarkastelen aiheitani tulkinnallisesta näytenäkökulmasta. Tarkastelen musiikillisia representaatioita sarjakuva-aineistossa intermediaalisesta katsantokannasta soveltaen siihen musiikin ja kirjallisuuden intermediaalisessa suhteessa esiintyviä lainalaisuuksia sekä sarjakuvan säännönmukaisuuksia. Koska näkökulmani on myös kulttuurinen, käytän hyödykseni musiikin historian ja kulttuurihistorian tutkimusta.

Käytän sarjakuvan ja musiikin välistä suhdetta ja siitä kumpuavia ilmiöitä analysoidakseni apuna Scott McCloudin (1994, 27) ikoniteoriaa, eli tutkin sarjakuvassa esiintyviä nuottiesimerkkejä ikoneina ja tulkiten niiden symbolisia merkityksiä sarjakuvassa. Ikoniteoria voidaan jossain määrin rinnastaa myös semiotiikkaan. Käytän sarjakuvan ja musiikin välistä suhdetta tutkiessani apunani myös McCloudin Will Eisnerin sarjakuva-analyysimetodista jalostamaa sarjakuvan analyysimallia. Mallin mukaan sarjakuvaa ja yksittäisiä ruutuja voidaan analysoida esimerkiksi muodon, sommittelun ja perspektiivin osalta, mutta itse keskityn käyttämään tätä analyysityökalua analysoidakseni sarjakuvan tapaa kuvata ääntä,

tässä tapauksessa musiikkia. Tarvittaessa tarkastelen sarjakuva-analyysimallia hyödyntäen myös muita analysoitavia elementtejä, mikäli ne ovat relevantteja aiheen kannalta.

Tutkielmassa tarkastellaan sarjakuvan musiikillisia representaatioita erilaisten intermediaalisten johdonmukaisuuksien kautta. Jos musiikki esiintyy sarjakuvan sisällä niin, että sarjakuva toimii ikään kuin ”isäntämediana”, viittaukset toiseen mediaan löytyvät tekstistä itsestään ja ne tuodaan ilmi kyseessä olevalle medialle tyypillisin keinoin, kyseessä on Scherin typologian kolmijaosta kyseessä on musiikki kirjallisuudessa eli teoksen sisäinen referenssi. Tällöin esimerkiksi musiikin tuottamaa akustista ilmiötä voidaan imitoida sanoin tai viitata sarjakuvassa musiikkiin noudattaen sarjakuvan lainalaisuuksia. (Wolf 2015, 460, 463). Musiikki voi esiintyä sarjakuvassa myös teoksen ulkoisena viittauksena (*extracompositional*) ja media esiintyy toisessa itsenäisenä, riippumattomana osana omine semioottisine piirteineen. Ilmiö on tällöin intermediaalinen transpositio, jolla tarkoitetaan medianvaihtoa lähdemediasta (musiikki) kohdemediaan (sarjakuva). (Wolf 2015, 461-462, 468) Tämän pohjalta tarkastelen sitä, mihin intermediaalisuuden muotoon sarjakuvaruutuihin valitut musiikilliset representaatiot voisivat viitata. Analysoin sarjakuvaesimerkkejä soveltaen Wolfin (2015) teoriaa intermediaalisuudesta ja tarkastelen musiikillisiä viittauksia sarjakuvassa ja sarjakuvan ja musiikin suhdetta sekä teoksen sisäisiin että ulkoisiin viittauksiin peilaten. Yksityiskohtaisemmin keskityn Scherin kolmiakoa soveltaen musiikkiin kirjallisuudessa, tässä tapauksessa sarjakuvassa sekä teoksen ulkoisia viittauksia tutkiviin intermediaalisiin transpositioihin.

Sijoittaakseni musiikilliset representaatiot kontekstiin ja löytääkseni niistä enemmän tarttumapintaa kulttuuriin, yhteiskuntaan ja tulkitakseni niissä esiintyvää symboliikkaa käytän apunani myös musiikin- ja kulttuurihistoriallista tutkimusta. Keskityn erityisesti partituurikatkelmien tutkimiseen symbolisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta sekä sivuan myös semiotiikkaa.

4 TAIKAKALUSTA KANSALLISIDENTITEETTIIN: SARJAKUVA-AINEISTON ANALYYSI

Valitsin sarjakuva-aineistoni Don Rosan *Sammon salaisuus* -sarjakuvasta (1999). Se yhdistää seikkailullisen Aku Ankka -tarinan Suomen kansalliseepokseen *Kalevalaan*. Valitsin juuri Don Rosan teoksen analysoitavakseni myös siksi, että tämän sarjakuvissa on tyypillisesti viittauksia muihin taiteen muotoihin ja medioihin, kuten romaaneihin, elokuvaan, kuvataiteeseen ja ennen kaikkea musiikkiin (Kontturi 2014, 7). Aineisto valikoitui ensisijaisesti sillä perusteella, että valituissa ruuduissa esiintyi selkeästi havaittavia viittauksia musiikkiin ja ne olivat keskenään jollain tapaa erilaisia, jolloin aineistosta pystyi tekemään eri tyyppisiä havaintoja ja tulkintoja.

Musiikillisten viittausten kannalta merkitsevää on myös se, että aineistossa musiikkiin on viitattu oikeaoppisella nuottikuvalla: pienellä katkelmalla tietyn taidemusiikkiteoksen partituuria. Tämä luo väistämättä monitulkintaisuutta ja tulkinnan kerroksellisuutta: musiikkia paremmin tunteva, esimerkiksi klassisen koulutuksen saanut muusikko tai musiikkitieteilijä voi tulkita nuottipuhekuplasta hyvinkin erilaisia asioita kuin maallikko, jolla ei välttämättä ole tietoa siitä, mikä teos puhkekuplassa on kyseessä tai työkaluja lähteä selvittämään sitä. Kun tunnistaa nuottikatkelmasta teoksen ja ehkä jopa kohdan teoksesta, voi tehdä myös tulkintoja siitä, millaista symboliikkaa kätkeytyy valinnan käyttöä juuri kyseistä teosta juuri kyseisessä sarjakuvassa taakse. Kaikkein yksinkertaisimmillaan nuotti, yksittäisenä ikonina voi olla viittaus musiikkiin yleisesti ja ilmaista lukijalle sitä, että kyseisessä sarjakuvaruudussa kuuluu ääntä ja se ääni on musiikkia (McCloud 1993, 89). Kun

nuottikuva on tunnistettavissa joksikin musiikkiteokseksi, sen symboliset merkitykset väistämättä laajenevat. Musiikki ei koskaan ole vain musiikkia, vaan sillä on erilaisia kulttuurillisia, historiallisia symbolisia merkityksiä ja toisaalta subjektiivinen merkitys tarkastelijalleen.

Sarjakuvaruutujen musiikkikuplissa nuottikuva muuttuu kokonaiseksi, oikean partituurin näköiseksi viivastoineen Kalevalan ja Pohjolan loihtijoiden: Väinämöisen ja Louhen soittaessa. Saman huomion on tehnyt myös Kontturi, joka myös toteaa, että ankat avaavat tarinassa Kalevalan portin Väinämöisen maagisen soiton avulla (Kontturi 2014 15, 240). Taitavat taikoijat ovat saaneet myös omat teemakappaleensa: Väinämöisellä Jean Sibeliuksen *Finlandia op. 26* (KUVA 1a ja 1b) sekä Iku-Tursoa villitsevällä Louhella Richard Wagnerin *Valkyyria*-oopperan (*Die Walküre*) kolmannessa näytöksessä soiva Valkyyrioiden ratsastus (*Walkürenritt* tai *Ritt der Walküren*) (KUVA 2). Kun taas Aku Ankka (KUVA 3) saa käsiinsä maagisen soittimen, nuotti-ikonit ovat kömpelöitä, satunnaisia ja väräjäviä: magiaa ei synny, eikä kehnolle kanteleniekalle ole luvassa omaa teemakappaletta.

Partituurit eivät suinkaan ole sattumanvaraisesti valittuja. Don Rosa (1999, 6) toteaa itse Sammon salaisuuden esipuheessa valinneensa tietoisesti sarjakuvaan Väinämöiselle *Finlandian*. Louhelle hän kertoo valinneensa teemakappaleeksi Valkyyrioiden ratsastuksen, koska Louhi esittää sarjakuvassa kappalettaan valloittaessaan Helsinkiä ja Rosan mukaan tietyt Euroopan valloittajat suosivat juuri Wagnerin kyseistä teosta.

4.1 Ankat ja alkusoitto Kalevalaan (KUVA 1a ja 1b)

KUVA 1a ja 1b (Rosa 1999, 13) © Disney

Ensimmäisessä ruudussa (KUVA 1a) Aku Ankka veljenpoikineen on kävelemässä pois päin pienestä mökistä, josta kantautuu vanhan miehen kanteleellaan soittamaa musiikkia. Musiikki on esitetty samankaltaisessa kuplassa kuin puhe, mutta nuottikirjoituksena. Nuottikatkelma on Jean Sibeliuksen *Finlandia op. 26*, tahti 107 sellopartituurista.

Oikeaoppinen nuottikuva sarjakuvassa edustaa intermediaalista transpositiota, eli on teoksen ulkoinen viittaus, sillä lähde media (musiikki) esiintyy kohde mediassa (sarjakuva) omine lainalaisuuksineen ja itselleen tyypillisine piirteineen (nuotti) (Wolf 2015, 461-462, 468). McCloudin (1994, 124) analyysimallin mukaan nuotit voidaan nähdä sarjakuvaruudussa ikoneina, joita käytetään ilmaisun välineinä ja joilla voidaan ilmaista esimerkiksi ajatusta tai filosofiaa. Kuvasta 1b löytyy myös teoksen sisäinen referenssi. Kantele soittimena on selkeä viittaus musiikkiin, mutta se

on esitetty yksinomaan sarjakuvaan sopivin lainalaisuuksin: se on piirros, eikä siihen liity musiikillisia säännönmukaisuuksia, kuten nuottikatkelmaan.

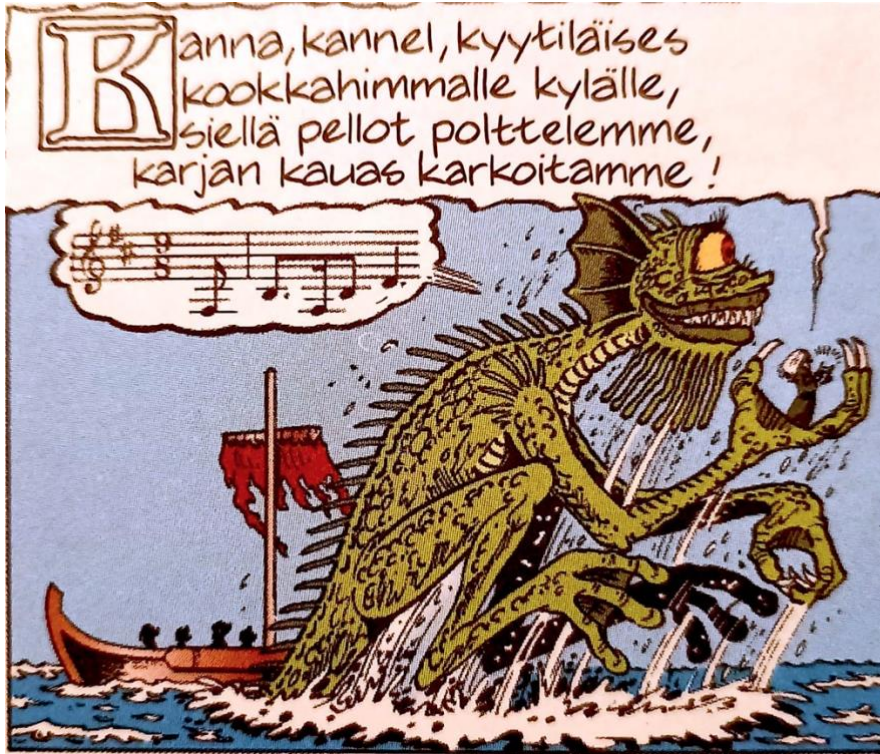
Aku Ankka vaikuttaa suhtautuvan kanteleensoitantaan halveksivalla asenteella, puhuen siitä hyödyttömänä ”kansanviisuna”, kun taas Akun veljenpojat ovat jo lumoutuneet soitosta. Nuottikupla, noustessaan kauempana olevasta mökistä, on kaukainen, eikä valittu *Finlandian* kohta ole kovin selkeästi tunnistettavissa, ellei tunne teosta läpikotaisin. Fokus on etualan ankoissa ja heidän mielipiteessään, ei vielä niinkään musiikissa. Toisaalta juuri ankkujen kommentit tutustuttavat lukijan siihen, että mökin ukko soittaa juuri kannelta, Kalevalan Väinämöisen käsistä tuttua Suomen kansallissoitinta. Kanteleen kautta lukijalle annetaan vinkki siitä, että ankkujen tapaama ukko on juuri Väinämöinen ja jatkossa viittaankin vanhaan mieheen Väinämöisenä. Lukijalle annetaan sarjakuvaruudussa visuaalisesti esitettyjä vihjeitä viittauksina musiikkiin, mutta tämän pitää aktiivisesti täydentää narratiivi itse tyhjässä tilassa ruutujen välillä (Gardner 2012 xi; McCloud 1993, 89).

Ruutuparin toisessa ruudussa (KUVA 1b) kanteleensoitto ja musiikki esitetään jo hyvin eri tavalla. Väinämöisen, Kalevalan suuren loitsijan hahmo esitetään varjona: vain kantele ja vanhan miehen käsi ovat valaistut ja huomio kiinnittyy paitsi niihin, myös puhekuplaan – tai musiikkikuplaan, jossa Väinämöinen soittaa kanteleellaan Jean Sibeliuksen *Finlandian* ensitahdit, eli sellopartituurin tahtiin 107 verrattuna sangen paljon tunnetumpi kohta, josta kyseinen teos lienee huomattavasti helpompi tunnistaa. Musiikki ja ankkujen suhtautuminen siihen luovat ruutupariin kontrastin.

Kontturi (2014, 240) tulkitsee Väinämöisen kanteleen maagiseksi objektiksi. Sen musiikki, nostattaessaan suuren lumimyrskyn, avaa samalla ankoille portin Kalevalaan. *Finlandia* voidaan Väinämöisen teemalauluna nähdä myös kuvauksena oman heimon ja kansan itsenäisyytenä ja rinnastuksena Suomen taisteluun talvisodassa Neuvostoliittoa vastaan (Kontturi 2014, 247) *Finlandian* merkityksestä Suomelle ja suomalaisuudelle on kirjoitettu ja puhuttu lukuisissa yhteyksissä ja se on

osa perinnettä sekä saanut erityisaseman esimerkiksi itsenäisyyspäiväjuhlien konserttiohjelmistoissa. 1800- ja 1900-lukujen taitteessa suomalaista lehdistöä sensuroitiin rankoin ottein ja syntyi kansanliike lehdistönvapauden puolustamiseksi. Vuoden 1899 sanomalehdistön päivien loppunäytännön *Suomi herää* - loppukuvaelmaa säestäneestä musiikista kehittyi *Finlandia* nykyään tunnetussa muodossaan. Sortovuosien aikana sen julkinen esittäminen oli ajoittain kielletty, joten sitä esitettiin erilaisilla peitenimillä, kuten *Suomi*, *Vaterland* ja *La Patrie*. Kalevalan tiedetään myös olleen Sibeliukselle hyvin merkittävä teos ja sillä oli suuri osansa suomalliskansallisen sävellystyylin syntymisessä. (Salmenhaara 1996, 126-128; Aho 1985, 12) Kappaleesta siis tuli suomalaisuuden, Suomi-henkisyyden ja toivon symboli aikoina, jolloin suomenkielistä mediaa sensuroitiin. Finlandian partituuri Sammon salaisuuden sarjakuvaruuduissa voisi symboloida paitsi suomalaisuutta ja oman heimon puolustamista, myös toivoa: ilman Väinämöisen maagista kanteleapua Ankat eivät pääsisi Kalevalaan lainkaan. Merkitsevää on myös se, että toisessa ruudussa (KUVA 1b) musiikkikuplassa ovat juuri Finlandian alkusoinnut, jotka voidaan tulkita symbolina matkan alulle. Ankat ovat lähdössä myyttiselle matkalle Kalevalaan apunaan kalevalaisen runonlaulajan ja loihtijan, Väinämöisen maagisen kanteleen musiikki.

4.2 Pohjan noita Louhi ja monitulkitaiset Valkyyriat (KUVA 2)

KUVA 2 (Rosa 1999, 29) © Disney

Pohjolan emäntä ja noita Louhi nostattaa merestä avukseen Iku-Turson soittamalla omalla taikasoittimellaan Richard Wagnerin *Valkyyria*-oopperan kolmannen näytöksen alussa soivaa Valkyyrioiden ratsastusta (KUVA 2). Louhi loitsii samalla omia taikasanojaan kalevalamitassa. Kalevalamitalla, eli kahdeksanpolvisella trokeella tarkoitetaan kansanrunoudesta tuttua kahdeksantahtista säettä, jolle on tyypillistä alkusoinnun ja kertauksen runsas käyttö (Hosiaislouma 2003). Myös Louhen lyyra on siis taikakalu, jolla voi hallita ikaikaista hirviötä. Maaginen lyyra, kuten kenties myös Väinämöisen taikakantele voidaan nähdä viittauksena antiikin Kreikan Orfeus-myyttiin. Orfeus lauloi ja soitti lyyrallaan niin kauniisti, että joet lopettivat virtauksensa ja vuoret siirtyivät lähemmäs kuullakseen ihmeellistä soittoa (EB 2020). Kuten myytissä, myös *Sammon salaisuudessa* taianomaisten soittimien avulla on mahdollista hallita luonnonvoimia ja luoda kytköksiä normaalin

todellisuuden ja maagisen taikamaailman välillä.

Don Rosa toteaa valinneensa Louhelle Valkyyrioiden ratsastuksen, koska tiettyjen eurooppalaisten valloittajien sanotaan mieltyneen tietyistä syistä juuri Wagnerin musiikkiin. Sammon Salaisuudessa Louhi esiintyy valloittajana, hän haluaa valloittaa Suomen (Rosa 1999, 6; Kontturi 2014, 247). Richard Wagnerin antisemitistisistä näkemyksistä on käyty kiivasta keskustelua tutkijoiden kesken. Musiikkitieteellisestä näkökulmasta Wagnerin antisemitistiset asenteet ovat hyvin tunnettuja ja kiistämättömiä – säveltäjä itse oli avoin mielipiteistään julkaisuissa, kuten tekstissään Juutalaisuus musiikissa (*Das Judentum in der Musik*; 1850), jossa implikoi juutalaisten musiikintekijöiden olevan merkityksettömän musiikin lähteitä (Cooke 2021). Valkyyrioiden ratsastuksen teemaa on myös käytetty laajalti amerikkalaisissa elokuvissa. Amerikkalaisessa, sisällissodasta kertovassa ja Ku Klux Klania glorifioivassa mykkäelokuvassa *Kansakunnan synty* (*The Birth of a Nation*) teema esitettiin sotakohtauksessa (Gilbey 2007, 37). Myöhemmin sitä on käytetty amerikkalaisessa elokuvassa myös parodiamielessä, esimerkiksi Disneyn natsien vastaisessa lyhytelokuvassa *Education for Death* (1943), Väiski Vemmelsääri - lyhytelokuvassa *What's Opera Doc* (1957) sekä *The Blues Brothersissa* (1980). Teeman stereotyypinen assosiointi ”saksalaiseen verenhimoon” aiheutti koomisen vaikutelman. (Smith 2008, 221) Valkyyrioiden ratsastuksen teeman tunnetuimpia elokuvayhteyksiä on kohtaaminen Vietnamin sotaan sijoittuvasta elokuvasta *Ilmestyskirja. Nyt.* (*Apocalypse. Now.*), jossa joukko amerikkalaisia sotilaita tekee helikopterihyökkäyksen Vietnamiin (Smith 2008, 221). Ylipäätään Valkyyrioiden ratsastusta on käytetty amerikkalaisissa elokuvissa varsin mahtipontisissa ja sotaisissa kohtauksissa. Valkyyrioiden ratsastus Louhen teemamusiikkina voisi siis olla paitsi viittaus natsismiin tai parodia siitä, myös musiikillinen sotahuuto: Iku-Tursolle kutsu taisteluun ja hirviölle sekä Louhelle itselleen voimiennostatusloitsu. Toisaalta Don Rosa on voinut tarkoittaa musiikkivalinnan parodioidakseen Louhea ja tämän aikeita samaan tyyliin, kuin kappaleen valinta on parodioinut natsseja tai

ollut koominen viittaus natsi-Saksaan määrätyissä amerikkalaisissa elokuvaesimerkeissä.

4.3 Kovan onnen "kannelpiipari" ja teoksen sisäinen referenssi (KUVA 3)

KUVA 3 (Rosa 1999, 31) © Disney

Aku Ankka koettaa pelastaa tilanteen ja houkutella Iku-Turson takaisin vesistöön soittamalla kanteletta. Se ei kuitenkaan onnistu aivan yhtä hyvin kuin Väinämöisen tai Louhen soitanta. Aku Ankan soittamat musiikkikuplan reunat ovat rikkonaiset ja röpöiset, mikä kielii epävarmuudesta ja taidottomasta, kenties epävireisestä

soitannasta. Tulkintaa soitannan epävarmuudesta tukee Aku Ankan pelokas ja huolestunut ilme sekä taaksepäin vilkuilu.

Nuotti-ikonit ovat kyllä tunnistettavissa nuoteiksi ja selkeä viittaus musiikkiin, mutta nuotit eivät ole sijoitettuina viivastolle, eikä niistä voi hieman tulkinnanvaraisten aika-arvojenkaan perusteella tunnistaa mitään musiikillista teosta. Nuotti-ikoni tällaisenaan on melko hyvin alkeellinen ja niukatulkintaisempi viittaus musiikkiin kuin edellisissä ruutuesimerkeissä. Tästä representaatiosta ei voi tehdä kovin laajoja kulttuurillisia tai symbolisia tulkintoja, mutta toisaalta sen ymmärtäminen ei välttämättä vaadi musiikillista pohjakoulutusta.

Se, että Aku Ankan musiikkikuplassa ei ole selkeää katkelmaa partituurista kuten Väinämöisellä ja Louhella, viittanee siihen, että Ankan näpeissä ei ole samankaltaista taikaa kuin Väinämöisellä ja Louhella. Hän ei siksi saa kanteleesta irti loitsua, joka piirrettäisiin musiikkikuplaan ehyenä nuottikuvana, eikä pysty avaamaan taianomaisia portteja, kuten Väinämöinen (Kontturi 2014, 240), saati houkuttelemaan kalevalaista hirviötä minnekään.

On tulkinnanvaraista, millainen intermediaalinen viittaus musiikkikupla nuotteineen tässä ruudussa on. Kaikkein parhaiten musiikin edustuma tässä ruudussa tottelisi Scherin typologiasta teoksen sisäinen referenssin sääntöjä. Viittaus musiikkiin tuodaan ilmi sarjakuvalla tyypillisin keinoin (Wolf 2015, 460). Intermediaalisen transposition tunnusmerkit täyttyvät osittain. Tietyllä tavalla musiikki esiintyy sarjakuvassa myös tyypillisine piirteineen eli nuotteina, mutta se ei kuitenkaan noudata musiikin lainalaisuuksia, sillä nuotit ovat epäselviä eivätkä ole sijoitettuna viivastolle, jotta niitä voisi lukea (Wolf 2015, 461-462, 468). Kulttuurillista tulkintaa ruudun musiikillisesta representaatiosta on myöskin mahdoton tehdä, koska nuotit eivät viittaa mihinkään tiettyyn teokseen. Vaikka representaatiossa on suppeita viitteitä myös teoksen ulkoisesta viittauksesta, tulkitsen tämän teoksen sisäiseksi viittaukseksi ja teoksen sisäiseksi referenssiksi.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimuskysymykseni olivat: millaisia representaatiota musiikilla on Sammon salaisuus -sarjakuvassa, mitä ne voivat symboloida ja millaisiin kulttuurillisiin merkityksiin ne voidaan liittää sekä millaisia intermediaalisuuden muotoja musiikilliset viittaukset sarjakuvassa noudattavat. Nähdäkseni aineiston analyysin avulla oli mahdollista vastata näihin kaikkiin kysymyksiin, joskin tilan rajallisuuden vuoksi tulkintoja piti jonkin verran rajata. Kolmen sarjakuvaruudun aineistoni oli tässä tutkielmassa myös hyvin niukka, jotta tutkielma ei paisuisi liian suureksi. Aineisto osoittautui juuri sopivan laajuiseksi tätä tutkielmaa varten.

Tutkimus osoittaa, että musiikillisia representaatioita sarjakuvassa on mahdollista analysoida intermediaalisuustutkimuksen, sarjakuva-analyysin ja ikoniteorian keinoin. Valitusta sarjakuva-aineistosta löytyy sekä teoksen sisäisiä että ulkoisia intermediaalisia viittauksia. Tarkemmin eriteltynä analyysin perusteella aineistossa esiintyy teoksen sisäisiä referenssejä sekä intermediaalista transpositiota. Nuottikonni irrallisena musiikillisesta kontekstista on yksinkertaisihko ja kansantajuinen viittaus musiikkiin ja totellessaan ennen kaikkea sarjakuvan säännönmukaisuuksia, on teoksen sisäinen referenssi. Teoksen sisäistä referenssiä edustaa aineistossa myös piirros kanteleesta. Partituurinkatkelma taas esiintyy musiikillisine säännönmukaisuuksineen sarjakuvassa, eli on edustuma intermediaalisesta transpositiosta.

Ensimmäisissä aineistoesimerkeissä (KUVA 1a ja 1b sekä kuva 2) teokset oli helpompaa sijoittaa omaan intermediaaliseen lokeroonsa, kun taas kolmannessa esimerkissä (KUVA 3), jossa ei ollut partituurikatkelmaa, vaan yksittäisiä nuottikoneita, oli samassa musiikillisessa viittauksessa sekä teoksen sisäisiin että ulkoisiin viittauksiin sopivia piirteitä. Intermediaalisuustutkimuksessa onkin syytä olla tarkkana lokeroinnin kanssa. Eittämättä tutkittava ilmiö täyttää usein ainakin osittain useamman kuin yhden intermediaalisen viittauksen tunnusmerkit.

Musiikkia voidaan toisaalta tarkastella sarjakuvassa pelkästään pintapuolisesti analysoimalla McCloudin (1994) sarjakuva-analyysimallin ja ikoniteorian kautta äänen ilmenemismuotoja, mutta hedelmällisempää lienee tuoda analyysiin kulttuurillinen, symbolinen ja musiikinhistoriallinen näkökulma. Tällöin musiikki saa merkityksen tuoden samalla sarjakuvan narratiiviin uudenlaisen kerroksen ja merkityksellisyyden, jonka lukija täydentää. Merkitys syntyy siis suhteessa sarjakuvaan, mutta myös suhteessa lukijaan, koska lukijan täydentämä tulkinta sarjakuvasta on vahvasti subjektiivinen. Vaikkakin monitulkintaisia, tekemäni tulkinnat aineistosta valittujen menetelmien kautta ovat kuitenkin melko yleistajuisia ja perusteltavissa melko helposti musiikinhistoriallisilla ja kulttuurihistoriallisilla tosiasioilla ja tulkinnoilla. Valitsemalla eri näkökulma ja tarkastelemalla musiikillisia representaatioita sarjakuvassa eri tutkimusperinteen kautta voitaisiin saada varmasti hyvin eri tyyppisiä havaintoja. Vielä monitulkintaisempia tulokset ovat, kun analyysiin otetaan symbolinen näkökulma. On myös tulkitsijasta riippuvaista, millaisia linkityksiä maailmanhistoriaan sekä ympäröivään kulttuuriin ja sen tuotteisiin voidaan osoittaa. Kulttuurilliset tulkinnat ja symboliikka ovat aina väistämättä kontekstista ja tulkitsijasta riippuvaisia ja niistä voidaan näkökulmasta riippuen havainnoida erilaisia asioita.

Tutkimus osoittaa, että *Sammon salaisuuden* musiikilliset representaatiot linkittyvät paitsi intermediaalisuustutkimuksen ja sarjakuvatutkimuksen traditioihin, ovat myös vuorovaikutuksessa aiemmin tehdyn taiteen ja kulttuurin kanssa. Ne punovat

selkeitä linkkejä ainakin maailmanhistoriallisiin tapahtumiin, kuten Euroopassa ja Suomessa esiintyneeseen nationalismiin, elokuvaan, joissa ne edustavat monia merkityksiä parodioinnista kansallissosialistisiin kytköksiin sekä Antiikin myytteihin. Sarjakuva ja musiikki osoittavat kulttuurillisine linkkeineen olevansa ihmisyyden peilejä. Partituurikatkelmalla musiikillisena representaationa voi siis olla sarjakuvassa symbolinen rooli. Sarjakuvan tekijän on nuottikuvaa hyväkseen käyttäen mahdollista tuoda lukijalle ilmi jotain, mitä ei voitaisi tekstin tai kuvan keinoin ilmaista tekemättä sitä ilmiselvästi. Don Rosa teki juuri näin sijoittaessaan Sibeliuksen *Finlandian* ja Wagnerin Valkyyrioiden ratsastuksen nuottikuvaa puhekupliin. Partituurinkatkelma puhekuplassa voi olla sarjakuvantekijän kädenojennus tai sisäpiirivitsi muusikoille, musiikintutkijoille tai muuten asiaa tunteville. Rosa implikoikin *Sammon salaisuuden* esipuheessa tarkoittaneensa viittaukset kyseisiin teoksiin piilovitseiksi (Rosa 1999, 6). Tutkielman havaintojen perusteella musiikki on omiaan täydentämään sarjakuvan narratiivia hienovaraisella tavalla. Kun musiikillinen viittaus on musiikkikuplassaan ”piilossa näkyvillä”, on teoriassa kenellä tahansa lukijalla mahdollisuus ymmärtää se sillä tavoin, kuin taiteilija on sen tarkoittanut. Todellisuudessa representaatiosta voi tehdä tulkintoja vain tuntemalla viitatun teoksen konteksteineen. Kätkemällä musiikillinen viittaus sarjakuvaan voidaan toisaalta tavoittaa vain haluttu yleisö, toisaalta antaa innokkaille lukijoille jotain enemmän kuin teksti ja kuva. Eittämättä sarjakuvasta tulee musiikin avulla kuitenkin itseään suurempi ja syvempi ilmiö, kun ruutuihin kätketään symbolisia merkityksiä ja viittauksia, tai vähintään tulkinnan mahdollisuus vaikkapa natseihin tai fennomaaneihin, kuten aineistossa.

Jatkossa aihetta olisi kiinnostavaa tarkastella laajemmin suuremmalla aineistotannalla. Sitä olisi myös tarpeen tutkia eri näkökulmista, enkä usko hetkeäkään, että tämäkään näkökulma olisi loppuun koluttu tämän kandidaatintutkielman puitteissa. Yksi kiinnostava näkökulma voisi olla musiikkisemiotiikan tutkimustraditio. Sekä intermediaalisuustutkimuksella että McCloudin ikoniteorialla vaikuttaisi olevan ainakin jonkinlaista tarttumapintaa semiotiikkaan ja tutkimus

semioottisesta näkökulmasta voisi olla varsin hedelmällinen. Feministisen kulttuurintutkimuksen kautta taas Louheen saisi uudenlaista näkökulmaa peilaten Louhen hahmoa sarjakuvassa Valkyyrioiden ratsastuksen kulttuurisiin merkityksiin sekä laajemmin skandinaavisen mytologian valkyriahahmoihin. Myös Väinämöisen ja Louhen hahmoja ja valittuja musiikkiteoksia voisi vertailla toisiinsa feminiinisyyden ja maskuliinisuuden kautta tarkastelemalla. Kiintoisaa olisi myös toteuttaa kysely- tai haastattelututkimus, jossa tutkimuksen osallistujilta kysyttäisiin, millaisia asioita he tulkitsevat tietyn sarjakuvan musiikillisista representaatioista. Jatkotutkimuksessa myös aineistoa voisi toki laajentaa muihin sarjakuviin.

LÄHTEET

Aho, K. (1985) *Suomalainen musiikki ja Kalevala Mänttä*: Suomalaisen kirjallisuuden seura

Babic, A. (2013) *Comics as History, Comics as Literature : Roles of the Comic Book in Scholarship, Society, and Entertainment* Fairleigh Dickinson University Press

Chandler, D. & Munday, R. (2011). *Oxford Dictionary Of Media and Communication*. Oxford: Oxford university press.

Cooke, D. (2021) *Richard Wagner, German Composer*, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Richard-Wagner-German-composer>
Luettu 8.3. 2021

EB: Encyclopedica Britannica (2020): Orpheus: Greek mythology
<https://www.britannica.com/topic/Orpheus-Greek-mythology>
Luettu 13.3. 2021

Elleström, L. (2010) *Media Borders, Multimodality and Intermediality* New York: Palgrave McMillan

Gardner, J. (2012) *Projections: Comics and the History of Twenty-First-Century Storytelling* Stanford: Stanford University Press

Gilbey, R. (2007) *Hollywood, year zero* *New Statesman* Vol 136. iss. 4870, 36-39
London

Herkman, J. (2012) *Introduction: Intermediality as a Theory and Methodology*

teoksessa Herkman, J. & Hujanen, T. & Oinonen, P. (toim.) *Intermediality and media change* Tampere: Tampere University Press

Hosiaislouma, Y. (2003) *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Kontturi, K. (2014) *Ankkalinnat - portti kahden maailman välillä: Don Rosan Disney sarjakuvat postmodernina fantasiana* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto

Lehtonen, M. (2012) *Media, one or many?* teoksessa Herkman, J. & Hujanen, T. & Oinonen, P. (toim.) *Intermediality and media change* Tampere: Tampere University Press

Lång, F. (2017) *Kuva ja ajatus* (Suom. Jarkko Tuusvuori) Tallinna: Eurooppalaisen Filosofian seura

McCloud, S. (1994) *Sarjakuva - näkymätön taide*. (Alkuteos *Understanding Comics: The Invisible Art*, 1993.) Helsinki: The Goodfellows KY

Myllykoski, L. (2017). *Sarjakuva, joka soi - Intermediaalisuus sarjakuvassa, esimerkkinä Pauli Kallion ja Ville Pirisen Ornette Birks Makkonen -sarjakuva*, Pro gradu Tampere: Tampereen yliopisto, viestintätieteiden tiedekunta

Rippl, G. (2015) Introduction. *Handbook of Intermediality: Literature - Image - Sound Music* Berliini: Walter de Gruyter GmbH

Rosa, D. (1999) *Sammon salaisuus*, (suom. Saarinen M.) Portugali: Norprint Artes Gráficas S.A. © Disney

Rosa, D. (1999) *Sammon salaisuus*, (suom. Saarinen M.) Portugali: Norprint Artes Gráficas S.A. © Disney kuvalähteet s. 13, 29, 31.

Salmenhaara, E. (1996) *Suomen musiikin historia 2: Kansallisromantiikan valtavirta*
Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö

Smith, M. (2008) American Valkyries: Richard Wagner, D.W. Griffith, and the Birth
of Classical Cinema *Modernism/Modernity* Vol. 15 iss. 2. 221-234, 236-242 Baltimore

Toivio, L. (2020) Kakofoniaa hiidenkiven katveessa – Muusikko sarjakuvissa III,
Muusikko-lehti 10. 6. 2020

<https://www.muusikkojenliitto.fi/kakofoniaa-hiidenkiven-katveessa-muusikko-sarjakuvissa-iii/> Luettu 10. 12. 2020

TTP: Tieteen termipankki: Esittävät taiteet: partituuri

https://tieteentermipankki.fi/wiki/Esitt%C3%A4v%C3%A4t_taideet:partituuri

Luettu 14.3. 2021

TTP: Tieteen termipankki: Kirjallisuudentutkimus: representaatio

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:representaatio>

Luettu 8.3. 2021

TTP: Tieteen termipankki: Semiotiikka: semiotiikka

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Semiotiikka:semiotiikka>

Luettu 13.3. 2021

Wolf, W. (2015) *Literature and Music: Theory. Handbook of Intermediality: Literature – Image – Sound – Music*. Berliini: Walter de Gruyter GmbH

YSA Yleinen suomalainen asiasanasto: taidemusiikki

<https://finto.fi/ysa/fi/page/Y99237> Luettu 12.3. 2021

